

פרשת וישב

השבוע, נעקוב אחר מדרש אחד, ונלמד מתוכו כמה דברים מרתקים על עבודת האמנות המיוחדת של דורשי המדרשים. אולם בטרם נעסוק במדרש, נעשה עבודת עומק על פשט הפסוקים. קראו את פרקים ל"ז ול"ח בזריזות וברפרוף, ועמדו על פרטי העלילה המרכזיים. השאלה הגדולה שננסה לברר נוגעת לקטיעת סיפור יוסף באמצעו, והמעבר לסיפור יהודה ותמר. מהי המשמעות של המעבר הזה? מה ניתן ללמוד מן החיבור המיוחד שיוצרת התורה בין הסיפורים השונים? האם ניתן להשוות בין הסיפורים השונים? נסו לעמוד על הסיפורים השונים, ולמצוא נקודות השוואה. לסיוע מצורפת טבלה.

פרק ל"ח	פרק ל"ז	
		הדמות המרכזית
		המנהיג
		המועמד להריגה
		המציל מן המוות
		העילה למוות
		השקר
		החטא
		סוף הסיפור?

המדרש הזה בנוי בצורת מדרש "ילמדנו". המדרש פותח בהלכה שאיננה קשורה כלל לנושאי הפרשה לכאורה, ומתוך כך יוצא למסע עד אשר יגיע לנקודה שממנה הוא יוכל לצאת לביאור הפרשה.

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישב סימן ח

[ח] ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו וגו' (בראשית לח א). ילמדנו רבינו אם נפלה מפולת בשבת ואין ידוע אם יש שם ישראל אם לאו, מהו לפקח עליהן בשבת. כך שנו רבותינו מי שנפלה עליו מפולת [בשבת], ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק נכרי ספק ישראל, מפקחין עליו [את הגל], מצאוהו חי מפקחין עליו, ואם מת יניחוהו. כתיב בשבת מחלליה מות יומת (שמות לא יד), ושנו רבותינו מפקחין על החי בשבת, אמר ר' אלעזר בן עזריה ומה המילה שאינה אלא אחת מרמ"ח אברים דוחה את השבת, רמ"ח אברים תחת האבן אינו דין שדוחין עליו את השבת, ר' שמעון בן מנסיא אומר חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ואם פקחתם עליו להחיות נפש אחת, אף אני אעשה לכם מה שכתוב הנה אנכי פותח את קברותיכם (יחזקאל לז יב).

לפקח את הגל – הכוונה – להרים את האבנים על מנת להציל את האדם שמתחתיו.
 מהי המשמעות של ההלכה שנלמדת במדרש?
 מה דעתכם על הטעם המצויין במדרש: "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה"?
 לאור הטעם המצויין בשאלה הקודמת – כיצד ניתן להבין את התגמול – "הנה אנכי פותח את קברותיכם"?
 כיצד יכול להתקשר הסיפור של פיקוח הגל לסיפור המתרחש בפרשתנו?
 נמשיך במדרש. (זהו המשך ישיר, הקטיעה היא שלי)

שאל מין אחד לרבינו: אפשר שהמתים חיים, אבותיכם אינן מודים, ואתם מודים!! מה כתיב ביעקב, ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו [וימאן להתנחם], אילו היה יודע שהמתים חיים היה ממאן להתנחם, והיה אומר כי ארד אל בני אבל שאולה? אמר לו רבינו: שוטה שבעולם, מפני שהיה יעקב אבינו יודע ברוח הקדש שהיה יוסף חי, לפיכך לא קיבל עליו תנחומין, שאין מקבלין תנחומין על החי.

מין הכוונה לכופר, או נוצרי.
 מהי השאלה ששואל המין את רבינו?
 מהי התשובה שעונה רבינו על השאלה?
 מהי נקודת החיבור לקטע הקודם במדרש? וכיצד זה מתחיל להתחבר לפרשה?

דבר אחר: וימאן להתנחם. אלא אמר יעקב אבינו הרי נפרצה ברית השבטים, כמה יגעתי להעמיד י"ב שבטים, ורואה אני מאחר שיוסף הלך הרי פסקה אותו הברית, כל מעשיו של הקב"ה כנגד י"ב שבטים י"ב מזלות י"ב חדשים י"ב שעות ביום י"ב שעות בלילה י"ב אבנים שהיה אהרן לובש, ועכשיו הלך לו יוסף, הרי נפרצה ברית השבטים. ולא היה יודע יעקב לישא אשה להוליד בן כדי

שיהיו י"ב שבטים, אלא מפני שעמד בשבועה של לבן, שאמר אם תענה את בנותי ואם תקח נשים על בנותי (בראשית לא נ), אפילו אחר מיתתו, מה עשה לבן הוציאו לחוץ, א"ל אין איש עמנו ראה אלהים עד וגו' (שם / בראשית ל"א נ'), מפני אותה השבועה לא היה יכול לישא אשה, כיון שראו בניו שכך היה מתרעם, ולא היה מקבל תנחומין, הלכו להם אצל יהודה, אמרו לו אתה עשית לנו את כל הרעה הגדולה, אמר להם אני אמרתי לכם מה בצע וגו' (שם / בראשית / לז כו), ואתם אומרים אתה עשית, אמרו לו ולא שמענו לך, אתה אמרת לכו ונמכרנו לישמעאלים (שם שם / בראשית ל"ז / כז), ושמענו לך, אילו אמרת לכו ונחזירו לאביו לא היינו שומעים לך, לפיכך באותה שעה עמדו ונידו אותו, מנין ממה שקראו בענין וירד יהודה.

החיבור בין הפרשיות על פי המדרש לכאורה מגיע לנקודה אחת ספציפית.
 מהי הנקודה המשמעותית בקריאה פשוטה של המדרש? אצל מי המוקד?
 מהו הנושא הנידון למעשה בלב המדרש ביחס ליהודה?
 מהי התביעה של המדרש מיהודה?
 אילו נקודות נוספות ניתן לקחת מתוך המדרש על מנת להבין את הפרשה שלנו?
 מה המשמעות של תחיית המתים בהקשר של המנהיגות של יהודה?
 נסו להשוות בין המנהיגות של יהודה לזאת של יוסף וראובן. מהן נקודות החוזק והחולשה של כל אחד מהם?
 להעשרה הנה מאמר של הרב בני לאו הנוגע בנושאים עליהם עמדנו בשאלות ובמדרש.
 שוב לקדשה ואל תוסיף לגרשה, פרשת "וישב"

מאת הרב בנימין לאו

פרשת "וישב" עוסקת בעיקרה במכירת יוסף ובגלגוליו - מהבור ועד לארמון פרעה. אולם פרק אחד מוקדש לסיפור המתאר בפירוט רב את ירידתו של יהודה מבית המשפחה: "ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו, ויט עד איש עדלמי ושמו חירה" (בראשית לח, א).
 האוזן החדה של המדרש זיהתה במלים "וירד יהודה מאת אחיו" את מה שנאמר לגבי יוסף: "ויוסף הורד למצרים" (פרק לז) - ירידה כנגד ירידה. על הורדת יוסף מרבים לדבר, אך מה על ירידתו של יהודה? אותו מדרש טוען שעוצמת האבלות של יעקב, שראה את כותנתו של יוסף ספוגה בדם, הכתה באחים. הם ידעו שנפשו של האב קשורה בנפש הבן המיוחס הזה, אך בשנאתם ובקנאתם לא אמדו את עוצמת השבר: "כיון שלא קבל (יעקב) תנחומין עמדו ונדוהו ליהודה. אמרו: כיון שאמרת לנו לכו ונמכרנו שמענו לך. אלמלא אמרת לנו לכו ונחזירנו היינו שומעין לך, ואתה גרמת לאבינו כל הצער הזה. עמדו ונדוהו". תשעה אחים מתגבשים במטרה למצוא את האשם. מנגנון ההדחקה והשחרור מעול האחריות מביא אותם לנידוי יהודה.

ירידתו של יהודה מפרקת עוד אבן בבית יעקב. כשאוספים את כל פיסות המידע על ימי יהודה באזור עדולם, מתברר שירידתו לא היתה קטנה מזו של יוסף. כמו יוסף במצרים, שגדל ונהיה איש מצרי נשוא פנים, כך יהודה בעדולם, מתחבר לאנשי המקום ומנסה לעצב זהות חדשה: "וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע, ויקחה ויבא אליה" (שם, ב). יהודה מקים את המשפחה הגרעינית שלו ומתקשר אל בני כנען, שהיו דחויים במשפחת אברהם ויצחק.

המדרשים (ובעקבותיהם המפרשים) ניסו להקהות את הידיעה המרה הזאת. הם ביקשו לומר שמשפחת הכנעני, שיהודה מצטרף אליה, אינה אלא תיאור של אנשי מסחר המכונים כנענים, שהרי "אפשר בא אברהם והזהיר את יצחק, בא יצחק והזהיר את יעקב, ויהודה הלך ונשא מבנותיהם?" (תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נ). אך ר' אברהם אבן עזרא טוען לפשוטו של מקרא וקובע שיהודה עבר על דעת אבותיו. על פי פירושו, מתברר שיהודה בחר בדרך הפוכה לזו של בית יעקב. הליכתו לעדולם וחבירתו לאנשי כנען מבטאת ניסיון לבחירת סביבה חדשה ותרבות אלטרנטיבית לבית גידולו. הרגע הקובע את ניתוקו מבית אביו הוא רגע הנישואים. זה רגע קריטי בתולדות אדם, שבו הוא קובע לא רק את מקומו, אלא מקבע את זהותו ומכריע לגבי עתידו.

המשך הפרק מתאר באריכות את סיפור נישואי בנו של יהודה לתמר, בת המקום. הבן מת, ועל פי המסורת הקדומה, האחריות לשלומה של האשה הנשואה נמצאת במשפחת הבעל. המשפחה אחראית למצוא את הקרוב שיישא את האשה האלמנה וישמש לה מקור הגנה. לכן הבן השני של יהודה נושא את תמר, אך גם הוא מת. בשלב זה מתחמק יהודה מאחריות וממאן לתת לתמר את הבן השלישי. שנים עוברות ותמר יושבת גלמודה ונטולת פרי בטן, שוב בבית אביה. בשלב זה היא לוקחת את האחריות לגורלה בידיה ומערימה על יהודה: היא יושבת כזונה על אם הדרך, כדי שהוא עצמו יבוא אליה. הוא מפקיד בידיה סימני זהות ייחודיים לו (חותמת, פתילים ומטה) והיא נעלמת.

שלושה חדשים עוברים, וכשההריון מתגלה פוקד יהודה, הפטרון של משפחתו הרחבה, להוציא את תמר לשריפה, שהרי היא הרתה לזנונים: "והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה, ותאמר הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה" (שם, כה). הכל נעשה בשקט. אשה בהריון מוצאת לשריפה על ידי חמיה, הפטרון שבגד בה. היא אינה צועקת ואינה מפלילה אותו בקול, אלא אומרת בינה לבינו: "לאיש אשר אלה לו אנכי הרה."

יהודה יכול להמשיך במשחק ההתכחשות, לגנוז את המוצג המפליל ולשרוף את זו שידעה יותר

מדי. אולם המלים שלה, "הכר נא", מהדהדות באוזניו ומזכירות נשכחות. לפני שנים רבות (כעשרים שנה) היה הוא בין האחים שבאו הביתה לאב מודאג, הציגו לפניו כותונת ספוגה בדס ואמרו לו: "הכר נא, הכתונת בנד היא?" תמונת השקר ההוא מרצדת מול עיניו. הבחירה בידיו: להמשיך ולברוח אל מעמקי השקר או להיחלץ אל מחוזות ההודאה באמת. תמר נותנת לו מרחב תמרון בין ירידה לעלייה. או שהיא תישרף, העוברים ברחמה יישרפו עמה ויהודה יירד עוד מדרגה ברמת אנושיותו, או שהכל יעלה אל מקום של אמת. מן הסתם תהיה לו בושת פנים, אך חייו ימשיכו להיות חיים.

בחירתו של יהודה בהודאה ובנשיאה באחריות מעמידה אותו כמנהיג. מנקודה זו הוא מתחיל לטפס חזרה הביתה. בשלב הבא הוא נושא בעול האחריות והערבות לאחיו בנימין, ובהמשך הוא נלחם להשיבו הביתה כדי לשמור על שלום אביו. תמר הצליחה לעצור את הנפילה העמוקה שלו, ולהעלותו ממחוזות ההכחשה והאובדן אל ראשות משפחת יעקב. יהודה יישא בכתר המלכות, ומפרץ בנה של תמר יעלה ויבקע אורו של דוד.

שנים רבות לאחר מכן באה הנצרות וטענה שאלוהים עזב את ישראל. במשך זמן רב נאלצו היהודים להיות עדות חיה לבחירתו החדשה של האל על ידי השפלתם. רבי יהודה הלוי הקדיש פיוט (שמיוחד בקהילות אשכנז לברית מילה) ובו הוא מבקש להוכיח את האל על ששכח את ישראל: "למי זאת נרשמת / הכר נא דבר אמת / למי החותמת ולמי הפתילים? ושוב לקדשה / ואל תוסיף לגרשה / והאר אור שמשו ונסו הצללים."

השוואת ישראל לתמר וה' ליהודה היא השוואה נועזת. התחושה של תמר המוצאת להישרף אך אינה בוגדת ואינה מפלילה, היא התחושה של יהודי המוצא עצמו בתהומות שנאה והשפלה. הוא פונה אל פטרונו ומעמיד לפניו את האפשרות להכיר בדבר האמת: למי החותמת ולמי הפתילים. יהודים עמדו בכל הזמנים, אוחזים בתגי זהות ואומרים לפני פטרונם: "הכר נא". ימי החנוכה, שאנו נכנסים אליהם השבוע, מכניסים אותנו לזיכרון הרחוק של ימי היוונים, שביקשו לפרוק אותנו מהחותמת ומהפתילים הייחודיים שלנו. זה אחד החגים שמחזיק מעמד בכל התפוצות לאורך כל הדורות. נרות החנוכה שרדו לאחר חורבן הבית וגזירות אדריאנוס, לאחר מסעי הצלב וגירוש ספרד והצליחו להבקיע אפילו את חשכת השואה. עם הערבון הזה אפשר להתפלל שיאיר אור שמשנו וינסו כל הצללים